

„Analiza i Egzystencja” 68 (2024), 101-115
ISSN (print): 1734-9923
ISSN (online): 2300-7621
DOI: 10.18276/aie.2024.68-07

ARTYKUŁY

KATARZYNA CIARCIŃSKA

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0002-9541-1229

email: katarzyna.ciarcinska@usz.edu.pl

Feminizm analityczny Marthy C. Nussbaum i Rae H. Langton. Pojęcie uprzedmiotowienia

Słowa kluczowe: feminizm analityczny, uprzedmiotowienie, Nussbaum, Langton

Keywords: analytical feminism, objectification, Nussbaum, Langton

Analytical Feminism of Martha C. Nussbaum and Rae H. Langton.
The Notion of Objectification

Abstract

Analytical feminism is one of the current trends in contemporary analytical philosophy. We can distinguish three main trends: analysis of classical texts and philosophical categories through a feminist lense in order to verify their validity and actuality; analysis of language and researching its role in the construction of social norms, since language not only reflects, but also constructs and perpetuates social hierarchies and belief systems (both knowledge and prejudices); an attempt to create an engaged philosophy that goes beyond the purely theoretical dimension and may become a helpful tool in creating a society based on the ideals of justice and equality.

Feminizm analityczny

Jednym z aktualnych i stale rozwijających się stanowisk współczesnej filozofii analitycznej jest feminizm analityczny. Termin ten zaczęto stosować na początku lat 90. XX wieku w Ameryce Północnej (Cudd, 2006; Gary, 2022). W 1991 roku powstała satelicka organizacja American Philosophical Association – The Society for Analytic Feminism – której celem jest promowanie badań i dyskusji nad istotnymi dla feminizmu zagadnieniami za pomocą metod i kategorii uznawanych za analityczne (Nussbaum, 2008, s. 214; Gary, 2022). Feminizm analityczny wyrasta z szeroko pojmowanej tradycji filozofii analitycznej i zajmuje się analizą kwestii związanych z pojęciami płci, równości, (nie)sprawiedliwości oraz innych zagadnień istotnych dla feminizmu. Korzystając z narzędzi i metod proponowanych przez filozofię analityczną, ta perspektywa badawcza poszukuje klarowności, precyzji i rygoru logicznego. Badania z tego nurtu obejmują także analizę językową, skupiają się na precyzyjności pojęć, wykorzystują rozumowanie logiczne w badaniach nad seksizmem, rolami płciowymi, tożsamością płciową, uciskiem i jego naturą, uprzedmiotowieniem, wykluczeniem itd. Najnowsze badania z tego nurtu obejmują także rozważania nad wpływem języka na budowanie i utrwalanie relacji społecznych (ze względu na płeć) oraz analizę struktur społecznych i językowych. Feminizm analityczny zwraca uwagę na istotę nierówności ze względu na płeć oraz ich wpływ na życie jednostek oraz społeczności.

Feminizm analityczny podejmuje także próbę zastosowania koncepcji feministycznych w odniesieniu do zagadnień tradycyjnej filozofii analitycznej, opierając się na przekonaniu, że zarówno filozofii, jak i feminizmowi dobrze służy stosowanie pojęć, teorii i metod filozofii analitycznej, zmodyfikowanych na drodze interwencji feministycznych (Langton, 2009a, s. 231). Analiza poglądów, pojęć i kategorii filozoficznych z punktu widzenia feminizmu pozwala sprawdzić, czy przetrwały one próbę czasu, czy też raczej straciły zasadność i aktualność i przez to wymagają przedefiniowania (Derra, 2013, s. 53). Interwencje feministyczne są rodzajem analizy, która odkrywa, precyzuje i artykułuje na nowo znane i stosowane w filozofii kategorie racjonalności, podmiotu, obiektywności czy naturalności – lecz w odniesieniu do kobiet (Derra, 2013, s. 55; Nussbaum, 2008, s. 214). Interwencje takie, przyczyniając się do uwrażliwiania nauki na czynniki społeczne, kształtują zasób epistemiczny, co przekłada się także na praktyki

społeczne i polityczne (Derra, 2013, s. 55; Langton, 2009a). Nurt ten można opisać jako poszukiwanie filozofii zaangażowanej, potencjalnie użytecznej dla poprawy ludzkiej egzystencji bez względu na płeć, rasę, wyznanie, pochodzenie etniczne i narodowe, klasę społeczną, orientację seksualną itd. Badaczki i badacze co prawda nie oferują jednoznacznej recepty na rozwiązanie problemów społecznych, lecz upatrują w filozofii narzędzi, które w pozytywny sposób mogą wpływać na życie i kształt społeczeństw (Gary, 2022). Jest to o tyle cenne, że wskazując na zaangażowanie filozofii w życie, wskazują na zasadność jej uprawiania i jej zakorzenienie w realnym, nie abstrakcyjnym świecie, oraz na potencjał kształtowania i zmiany świata za pomocą filozofii (Langton, 2009a). Feminizm analityczny, przyczyniając się do pogłębienia zrozumienia struktur społecznych i kulturowych związanych z płcią, wskazując i definiując nieopisane dotąd problemy, daje możliwość wytyczania dróg do ich przewyżczenia i budowania bardziej sprawiedliwych społeczności. Filozofia jest w stanie pomóc nam w zrozumieniu nas samych i naszych relacji, mechanizmów funkcjonowania naszych społeczności w odniesieniu do podmiotowości moralnej oraz zdolności poznawczych. Analizy filozoficzne mogą przyczynić się do dostrzeżenia różnych form i sposobów ucisku oraz wyzwolenia uciśnionych (Langton, 2000; Vogler, 1995). Opisując brak równowagi w dystrybucji władzy i przywilejów, filozofia prowadzi do zmian w świadomości społecznej, gdyż – jak stwierdza Langton – nie pozostawia zastanego stanu rzeczy (Langton, 2009a).

Należy też dodać, że feminizm analityczny ma podwójne źródła (feministyczne oraz analityczne), dyskusje z zakresu tego nurtu toczą się zatem w ramach obu tradycji. Ponadto wskazuje na to, że filozofia – jak wszystkie inne sfery działalności ludzkiej – nie jest wolna od uprzedzeń i przesądów. Wielu klasyków filozofii – białych, zamożnych i uprzywilejowanych mężczyzn – formułowało różnorodne fałszywe i poniżające twierdzenia na temat *natury kobiety*. Zdefiniowali oni pojęcia takie, jak: rozum, podmiot czy obiektywność, w sposób wykluczający kobiety z życia publicznego. Mające pozory uniwersalności twierdzenia na temat ludzkiej natury, pragnień i motywacji były w rzeczywistości twierdzeniami ukutymi przez mężczyzn dla nich samych i na ich użytek. Promowały interesy grup uprzywilejowanych, co doprowadziło do marginalizacji doświadczeń kobiet oraz innych grup dyskryminowanych. Filozofki i filozofowie feministyczni argumentują, że takie poglądy zbudowane na uprzedzeniach i zawężonej perspektywie ograniczają

i zniekształcają filozofię na wielu poziomach – od indywidualnych koncepcji, takich jak rozum czy autonomia, aż po poszczególne dziedziny, takie jak filozofia umysłu. Wskazują, że pomocne będzie zrozumienie roli, jaką płeć odgrywa w konstruowaniu filozofii oraz poszerzenie perspektyw poznawczych poprzez uzupełnienie luk poznawczych spowodowanych przez opartą na uprzedzeniach tradycję (Fricker, 2007). Stąd kolejny argument na rzecz zasadności prowadzenia feministycznych interwencji oraz otwarcia się na zjawiska i doświadczenia lekceważone przez tradycyjną męską filozofię, takie jak miłość, wyobraźnia i emocje, oraz ich rolę w racjonalnym osądzie (Nussbaum, 2008, s. 213). Ponadto poszerzenie zakresu analizowanych zjawisk pozwala na uwzględnienie pomijanych, nieopisanych, a nawet nienazwanych dotychczas zagadnień i punktów widzenia (Lisowska, 2018, s. 378; Fricker, 2007) oraz świeżą, nową próbę odpowiedzi na pytania zadawane już przez klasyków filozofii (Fricker, 2007, s. 147).

Dzisiejsze osoby zajmujące się teorią feministyczną utrzymują, że płeć to tylko jeden z aspektów złożonego splotu wzajemnie wpływających na siebie osi ucisku i przywilejów, które kształtują społeczeństwo i tożsamość społeczną istot ludzkich (McGowan, 2018; Fricker, 2007). Inne aspekty to między innymi: rasa, pochodzenie etniczne, orientacja psychoseksualna, niepełnosprawność, klasa społeczna itd. Mimo że płeć to tylko jeden z licznych aspektów kształtujących rzeczywistość społeczną człowieka, jest ważny, i wywiera wpływ na sposób, w jaki uprawiano i uprawia się filozofię. Jednym z celów feminizmu analitycznego jest próba rekonstrukcji filozofii, która nie byłaby opresyjna pod żadnym względem, zaś wyjście poza czystą teorię i odniesienie się do szeroko pojmowanych praktyk społecznych może wzbogacić wiedzę na temat człowieka i świata.

Feminizm analityczny Marthy Nussbaum. Pojęcie uprzedmiotowienia

Dorobek filozoficzny Marthy Nussbaum wpisuje się w nurt feminizmu analitycznego. Myślicielka uprawia filozofię analityczną w odniesieniu do zagadnień społecznych, takich jak prawa człowieka, sprawiedliwość, dyskryminacja, uprzedmiotowienie, wielokulturowość, prawa kobiet, etyka rasowa, edukacja oraz globalizacja. Filozofka jest też znawczynią i kontynuatorką myśli Arystotelesa (Głąb, 2010). Dotychczas w języku polskim wydano

cztery książki Nussbaum: *Gniew i wybaczenie. Uraza, wielkoduszność, sprawiedliwość, Nie dla zysku. Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów, Nowa nietolerancja religijna* oraz *W trosce o człowieczeństwo. Klasyczna obrona reformy kształcenia ogólnego*. Twórczość Nussbaum w Polsce przybliżają także dwie monografie: *Rozum w świecie praktyki* Anny Głąb oraz *Wyobrażenia, sztuka, sprawiedliwość. Marthy Nussbaum koncepcja zdolności jako podstawa egalitarnego liberalizmu* Urszuli Lisowskiej. Wydano też kilka książek skupionych na szczegółowych aspektach myśli tej filozofki¹.

Filozofia Nussbaum opiera się na dwóch filarach: arystotelizmu oraz egalitarnego liberalizmu, które schodzą się we wspólnym punkcie, jakim jest jej oparta na myśli Arystotelesa koncepcja zdolności (*capability approach*) (Lisowska, 2018, s. 11 i 62). Istotnym osiągnięciem Nussbaum jest próba stworzenia filozoficznej definicji uprzedmiotowienia – jednego z najważniejszych terminów myśli feministycznej. W eseju *Objectification (Uprzedmiotowienie)* Nussbaum przedstawia klastrową definicję uprzedmiotowienia: opisuje siedem cech uprzedmiotowienia oraz warunki jego zaistnienia (Nussbaum, 1995, s. 251). Co ważne, zaproponowana przez Nussbaum definicja przyczyniła się do kontynuacji badań nad tym zagadnieniem, co bezpośrednio wpłynęło na rozwój współczesnej filozofii języka, epistemologii i filozofii społecznej.

Punktem wyjścia do poszukiwania filozoficznej definicji uprzedmiotowienia jest dla Nussbaum założenie, że uprzedmiotowienie oznacza traktowanie (oraz postrzeganie) jako rzecz bytu, który rzeczą nie jest. Postrzeganie i traktowanie w sposób przedmiotowy są dwiema stronami tego samego medalu, wątek ten podejmowany będzie w badaniach kontynuowanych m.in. przez Rae Langton, Mary-Kate McGowan i Mirandę Fricker. Trzeba też dodać, że Nussbaum odwołuje się do imperatywu praktycznego Kanta: „Postępuj tak, byś człowieczeństwa tak w twojej osobie, jako też w osobie każdego innego używał zawsze zarazem jako celu, nigdy tylko jako środka” (Kant, 2001, s. 46; Nussbaum, 1995, s. 257).

---

¹ Są to: M. Michalik-Jeżowska (2013), *Emocje a praktyka moralna w refleksji Marthy C. Nussbaum*, Rzeszów: Wydawnictwo Koraw; J. Miklaszewska (2015), *Sprawiedliwość liberalna*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; J. Prochowicz (2015), *Uniwersytet, humanistyka, filozofia. Problematyka kształcenia akademickiego w ujęciu Marthy Nussbaum i Alasdaira MacIntyre’a*, Lublin: Wydawnictwo Academicon; K. Sawicki (2016), *Zdolności ludzkie i ich urzeczywistnianie w rodzinie. Koncepcja Marthy C. Nussbaum*, Lublin: Wydawnictwo KUL.

Nussbaum wymienia i opisuje siedem cech uprzedmiotowienia, są to: **instrumentalność** (osoba jest traktowana jako narzędzie, jako środek do celu, a nie cel sam w sobie), **zaprzeczenie autonomii** (człowieka traktuje się jak gdyby nie był w stanie podejmować samodzielnie właściwych decyzji ani odpowiadać za siebie, zatem odbiera mu się prawo do podejmowania samodzielnych decyzji we własnym imieniu, możliwość samostanowienia – a co za tym idzie – odpowiedzialność), **bierność** (traktowanie osoby jak gdyby nie posiadała sprawczości i nie potrafiła samodzielnie podejmować jakiegokolwiek działania), **zamiennosc** (osoba może bez żadnych konsekwencji zostać zamieniona na inną, podobną), **kruchosc** (w definicję osoby wpisuje się możliwość i przyzwolenie na jej zniszczenie), **własność** (człowieka można kupić lub sprzedać), **zaprzeczenie podmiotowości** (nieprzyznawanie człowiekowi możliwości posiadania własnej woli, doświadczeń ani uczuć, a co za tym idzie – nie uwzględnianie ich w żadnej sytuacji) (Nussbaum, 1995, s. 257). Uprzedmiotowienie przyjmuje rozliczne formy, dochodzi do niego w różnych warunkach i sytuacjach. Z tego względu każdy przypadek należy rozpatrywać indywidualnie i w każdym możemy mieć do czynienia z inną liczbą i konfiguracją siedmiu wymienionych powyżej cech. Nie wszystkie muszą występować jednocześnie, ale mogą wynikać z siebie nawzajem (Nussbaum, 1995, s. 257).

Przedmiotowe traktowanie bytów będących przedmiotami jest ontycznie i moralnie zasadne. Jednak podobne traktowanie osób, które przecież rzeczami nie są, oznacza naruszenie zasady wzajemnego poszanowania i sprawiedliwości społecznej, prowadzi do dyskryminacji i wykluczenia. Osoby uprzedmiotawiane tracą status autonomicznego podmiotu moralnego, zmienia się ich status ontologiczny. Uprzedmiotawiający udzielają sobie przyzwolenia do wykorzystywania, używania lub manipulowania uprzedmiotawianymi. Jednostka przestaje być celem samym w sobie, a jej wartość zostaje zredukowana do pewnej użyteczności dla innych. Jak dodają krytycy i kontynuatorzy Nussbaum, uprzedmiotowienie dotyczy nie tylko fizycznej i cielesnej sfery, ale zachodzi też na szerszej płaszczyźnie społeczno-kulturowej, instytucjonalnej, politycznej i ekonomicznej. Traktowanie osoby, jak gdyby była przedmiotem, odziera ją z autonomii, godności i możliwości samostanowienia (Nussbaum, 1995, s. 260). Co istotne, zdaniem Nussbaum, uprzedmiotawiający nie chcą (lub nie potrafią) dostrzec w uprzedmiotawianym człowieka. Nussbaum powołuje się na MacKinnon, której zdaniem uprzedmiotowienie oznacza odczłowieczenie (MacKinnon, 1989, s. 124).

Nussbaum zauważa, że pojęcie uprzedmiotowienia jest wieloznaczne i niejasne (Nussbaum, 1995). Trudno też rozstrzygnąć, czy jest to zjawisko jednoznacznie naganne, czy może istnieją przypadki uzasadnionego (moralnie neutralnego) albo pozytywnego uprzedmiotowienia (Nussbaum, 1995; Jütten, 2016). Filozofka twierdzi, że niektóre z form uprzedmiotowienia mają niegroźny, a nawet pozytywny charakter (np. przy obopólnej zgodzie wzbogacają i ubarwiają praktyki erotyczne) (Nussbaum, 1995, s. 251). To wcale jednak nie wyczerpuje dyskusji na temat uprzedmiotowienia. Wskazując na trudności związane z tym pojęciem, Nussbaum pozostawia ich rozstrzygnięcie innym badaczom.

Rozważania na temat uprzedmiotowienia oraz społecznych mechanizmów dominacji nad kobietami istotnie wpływają na filozofię społeczną, filozofię prawa i etykę Nussbaum. Autorka nie ogranicza się do analizy zjawisk występujących w kręgu kultury zachodniej, opowiada także o realiach kobiet żyjących w Azji czy Afryce. Jest przekonana, że „prawa kobiet są integralną częścią praw człowieka, bez względu na różnice kulturowe czy etniczne” (Majewska, 2014a, s. 131). Dostrzega też, że wynikające z uprzedmiotowienia przemoc seksualna, gwałt i molestowanie to zjawiska uniwersalne – dotyczące kobiet bez względu na pochodzenie (Nussbaum, 1999, s. 6). Zdaniem myślicielki większość kobiet na świecie nie ma odpowiedniego wsparcia dla rozwijania swego potencjału, a ów brak wsparcia często wynika jedynie z tego, że są kobietami (Nussbaum, 1999, s. 54). Dlatego proponuje koncepcję zdolności (*capability approach*) jako narzędzie mające umożliwić kobietom (oraz wszystkim ludziom) rozwinięcie pełni człowieczeństwa, rozwój oparty na sprawiedliwości (Nussbaum, 1999, s. 54), co przełoży się na poprawę wartości życia i dostęp do podstawowych dóbr (Lisowska, 2018, s. 71–89). Koncepcja zdolności opiera się na myśli Arystotelesa oraz poglądach Amartyi Sena. Kategoria zdolności definiuje podstawowe warunki dobrej egzystencji oraz stanowi fundament do budowy egalitarnej i liberalnej teorii sprawiedliwości (Lisowska, 2018, s. 62). Nussbaum identyfikuje zestaw podstawowych zdolności niezbędnych do pełnego uczestnictwa człowieka w życiu społecznym i politycznym. Do zdolności tych zalicza: zdolność do życia, zdrowia, zdolność do przemieszczania się, myślenia, wyobraźni i zmysłowości, wyrażania uczuć, praktycznego rozumowania, przynależność, zdolność współlistnienia z innymi gatunkami, możliwość rozrywki oraz zdolność do kontrolowania własnego środowiska (Nussbaum, 2000, s. 78–80). Celem Nussbaum jest określenie uniwersalnego standardu

dla oceny dobrobytu ludzi – niezależnie od ich pochodzenia czy sytuacji społeczno-ekonomicznej. Te podstawowe zdolności mają stanowić fundament i gwarancję stworzenia społeczeństwa opartego na koncepcji sprawiedliwości społecznej i równości oraz zapewnieniu wszystkim osobom równego dostępu do podstawowych dóbr umożliwiających prowadzenie godnego życia.

Nussbaum zabiera głos w dyskusjach dotyczących pornografii, prostytucji, seksualności, dyskryminacji i praw człowieka, postulując nieodzowność humanistycznej, uwrażliwiającej edukacji, mającej na celu wykształcenie umiejętności dostrzegania ludzkiego potencjału w każdej jednostce. Filozofka często i chętnie współpracuje z aktywistami i prawnikami, zabiegając o równy dostęp do pracy i dóbr dla kobiet, zapewnienie kobietom praw politycznych, zniwelowanie kulturowych barier w zakresie pracy i życia osobistego oraz żądając prawnego zakazu molestowania seksualnego (Majewska, 2014b, s. 389). Jej prace zalicza się także do nurtu feminizmu liberalnego, domagającego się równości kobiet i mężczyzn w społeczeństwie (Majewska, 2014b, s. 389–390). Feminizm Nussbaum „jest nowoczesny w orientacji, skierowany na ludzkość jako pewną całość, międzynarodowy i kosmopolityczny. W jego centrum znajduje się problem równości kobiet w kontekście globalnej sprawiedliwości. Postulat równości jest oparty na uniwersalnej koncepcji podmiotu (indywidualnego autonomicznego „ja”, nieskrępowanego przez tradycję i historię)” (Głąb, 2010).

Feminizm analityczny Rae Langton. Rozwinięcie koncepcji Nussbaum

Rae Langton jest wybitną znawczynią filozofii Kanta, autorką licznych prac z zakresu filozofii moralnej, filozofii polityki, metafizyki i filozofii feministycznej. Od lat zabiera głos w krytycznych dyskusjach na temat pornografii i jej wpływu na uprzedmiotowienie kobiet (dyskusja nad wpływem pornografii na kształt społecznego odbioru płci to jeden z istotniejszych aspektów feminizmu analitycznego Langton). Langton znacznie przyczyniła się do rozwoju aktualnej filozofii języka, wprowadzając do niej pojęcie uciszania (Langton, 1993, 1998, 2009, 2015) oraz blokowania rozumianego jako mechanizm zwalczania „złej mowy” (Langton, 2018b; 2018b)².

---

² Langton kontynuuje tę tematykę w przygotowywanej aktualnie książce *Accommodating Injustice*.

Do najważniejszych prac Langton należą książki *Kantian Humility: Our Ignorance of Things in Themselves*, *Sexual Solipsism: Philosophical Essays on Pornography and Objectification* oraz liczne artykuły.

Langton wnikliwie bada i opisuje mechanizmy prowadzące do uprzedmiotowienia w sferze społecznej i językowej, ukazując wpływ języka na kształtowanie norm społecznych, wartości, wiedzy oraz ról płciowych. Wykracza daleko poza próg wyznaczony przez Nussbaum, wskazując na wielowarstwowe i wieloznaczne zależności sfer ludzkiej działalności. Towarzyszy jej przeświadczenie, że język nie tylko odzwierciedla hierarchie społeczne i uprzedzenia funkcjonujące w ludzkiej świadomości, ale konstruuje je i wzmacnia. Langton wskazuje, że rzeczywistość językowa nierozzerwalnie wiąże się z relacjami władzy, moralnością i wiedzą. Jej feminizm analityczny opiera się zatem głównie na roli języka w wytwarzaniu nierówności (również ze względu na płeć) oraz przemocy symbolicznej wobec grup nieuprzywilejowanych. Poprzez analizę dyskursu politycznego Langton ujawnia mechanizmy powstawania przesądów i uprzedzeń, a co za tym idzie, mechanizmy wykluczenia i dyskryminacji. Jej zdaniem filozofia może stać się cennym narzędziem pomocnym w stworzeniu sprawiedliwej i równościowej rzeczywistości (Langton, 2009a).

Langton, kontynuując rozważania Nussbaum na temat uprzedmiotowienia, konfrontuje je z własnymi dociekaniem. Podobnie jak jej poprzedniczka, dostrzega ona wieloaspektowość znaczenia i funkcjonowania pojęcia uprzedmiotowienia. Bada społeczny wpływ uprzedmiotowiającego języka na rzeczywistość; prowadzi badania z zakresu filozofii języka i epistemologii społecznej, podejmując refleksję nad akwizycją uprzedmiotowiających przekonań i jej rolą w procesach wiedzytwórczych. Langton dokonuje rozróżnienia na uprzedmiotowienie moralne i epistemiczne, twierdząc, że mogą one występować jednocześnie (Langton, 2009b, s. 12), są ze sobą powiązane, zaś obecność jednego z nich prowadzi do drugiego (Musiał, 2015, s. 212). Langton wprowadza także zagadnienie uprzedmiotowienia na grunt filozofii języka, skupiając się na pojęciu uciszania, które z kolei podejmują kolejne osoby prowadzące badania z zakresu filozofii języka (J. Butler, L. Caponetto, M. Green, J. Saul, M. Witek i in.).

W eseju *Autonomy-Denial in Objectification* Langton odnosi się wprost do definicji uprzedmiotowienia proponowanej przez Nussbaum (Langton, 2009b, s. 228–229). Filozofka proponuje, by listę siedmiu cech uprzedmiotowienia poszerzyć o trzy kolejne punkty (nawet jeśli wynikają one z cech

wymienionych wcześniej przez Nussbaum, nie zostały przez nią wydzielone), zdaniem Langton ma to być zabieg metodologiczny, pozwalający osiągnąć większą klarowność pojęciową i bardziej szczegółowy obraz uprzedmiotowienia (Langton, 2009b, s. 228).

Trzy proponowane przez Langton cechy uprzedmiotowienia to: **redukcja do ciała, redukcja do wyglądu** oraz **uciszanie** (Langton, 2009b, s. 228). Redukcja do ciała zdaniem Langton definiuje społeczną tożsamość kobiet (Langton, 2015, s. 32). Spostrzeżenia filozofki potwierdzają badania empiryczne (psychologiczne) dotyczące postrzegania własnego ciała (Fredrickson, Roberts, 1997, s. 174), wskazujące, że sposób odbioru ciała kobiety oraz zredukowanie jej tylko do sfery fizycznej wpływa na jej doświadczenie życiowe (Fredrickson, Roberts, 1997, s. 178) i ją krzywdzi – co ciekawe, krzywda ta ma miejsce bez udziału świadomości samej pokrzywdzonej (Langton, 2015, s. 47). Uprzedmiotowienie kobiet prowadzi do ich podporządkowania oraz do różnych form przemocy (czasami nieoczywistych i niedostrzegalnych), takich jak: przemoc ekonomiczna, psychiczna i fizyczna (Langton, 2015, s. 50). Langton uważa, że do uprzedmiotowienia dochodzi także wtedy, kiedy w nadmiernym stopniu skupiamy uwagę na wyglądzie zewnętrznym osoby – zupełnie, jak gdyby była ona jedynie postrzegalną zmysłowo zewnętrzną aparycją (Langton, 2015, s. 30). Wyniki badań empirycznych pokazują, że nadmierne skupienie się na wyglądzie fizycznym i atrybutach ciała skutkuje lękiem o odpowiedni wygląd, nadzorowaniem własnego ciała, wstydem za niedoskonałości oraz pogorszeniem samopoczucia, co wiedzie do zagrożeń zdrowia psychicznego (Fredrickson, Roberts, 1997, s. 173, 185). Negatywny wpływ na zdrowie psychiczne badanych obejmuje: depresję, zaburzenia odżywiania i dysfunkcje seksualne (Gervais, 2013, s. 3), co wpływa na jakość życia kobiet (Fredrickson, Roberts, 1997, s. 178).

Trzecią cechą uprzedmiotowienia proponowaną przez Langton jest uciszanie. Umiejętność mówienia stanowi cechę równie istotną dla jednostki, jak autonomia i podmiotowość, a uciszanie jej oznacza odebranie lub brak uznania czyjegoś prawa do zabierania głosu (Langton, 2009b, s. 229), uprzedmiotowiona – uciszona – jednostka uchodzi w oczach ciemniźcydła za niezdolną do spójnych i logicznych wypowiedzi na temat własnej woli, doświadczeń oraz uczuć (Langton, West, 1999, s. 11). Pozbawienie głosu nie oznacza fizycznego zatkania komuś ust, ale także lekceważenie czyjejś wypowiedzi ze względu na pewien przesąd (Langton, 2009b, s. 229).

Lekceważąc głos kobiet (lub innej grupy pozbawionej przywileju), pozbawiamy je statusu aktywnych, samodzielnych, podmiotowych i autonomicznych podmiotów. Uciszenie oznacza odbieranie głosu, pozbawienie możliwości wykonywania aktów mowy, szczególnie takich, które mają na celu sprzeciw wobec dotykającej je przemocy (Langton, 2015, s. 50). Możliwość wypowiedzi stanowi miarę autorytetu mówcy, jego praw i władzy politycznej, zaś pozbawienie kogokolwiek takiej możliwości wiąże się z poczuciem rozpaczliwej bezsilności i niemocy (Langton, 1993, s. 314). Uciszana osoba nie jest traktowana jako pełnoprawny członek społeczności, lecz na podstawie systemowego przesądu zostaje pozbawiona wiarygodności i autorytetu – nie tylko w sferze komunikacyjnej, lecz ogólnoludzkiej (Langton, 2010). Warto zauważyć, że na systemowy charakter uciszania wskazuje to, że praktyka ta jest osadzona w szerszych strukturach społecznych, kulturowych i instytucjonalnych, utrwalających nierówne relacje władzy. Nie jest jednorazowym aktem, lecz systematycznym procesem odzwierciedlającym i wzmacniającym istniejące już nierówności. Ideę tę później podejmie i rozwinie Miranda Fricker w swojej koncepcji niesprawiedliwości epistemicznej (Fricker, 2007), polegającej na obniżeniu stopnia wiarygodności i autorytetu osoby (lub grupy) opartego na uprzedzeniu, co prowadzi do zdegradowania jej statusu podmiotu poznającego i człowieka (Ziemińska, 2020a; 2000b; Solnit, 2021). Należy dodać, że niemożność zabrania głosu oznacza brak reprezentacji (publicznej i politycznej), co wpływa na brak koncepcji i kategorii (a to oznacza brak świadomości i wiedzy) opisujących doświadczenia uprzedmiotawianych. Doświadczenie nieopisane traci na ważności – jest nieistotne (Ziemińska, 2020a).

Mówiąc o językowych mechanizmach uprzedmiotowienia, Langton porusza się na płaszczyźnie teorii aktów mowy Austina. Wyróżnia trzy rodzaje uciszania, analogiczne do trzech warstw aktu mowy: lokucyjne (kiedy w ogóle nie dochodzi do wypowiedzi), illokucyjne (dotyczące warstwy normatywnej, modyfikujące sferę uprawnień i zobowiązań uczestników życia społecznego – Witek, 2016) oraz perlokucyjne (wypowiedzi nie przynoszą zamierzonych efektów) (Langton, 1993, s. 314–318). Filozofka podkreśla również rolę społeczeństwa w utrzymywaniu i wzmacnianiu mechanizmów uciszania poprzez akceptację szkodliwych norm społecznych i brak działania wobec naruszeń praw jednostki. Społeczeństwo może być również odpowiedzialne za tworzenie struktur instytucjonalnych, które faworyzują jedną grupę społeczną kosztem innych, co prowadzi do uciszania tych drugich.

Langton wskazuje, że walka z uprzedmiotowieniem wymaga wprowadzenia szerokich zmian kulturowych i społecznych, edukacji opartej na równości i poszanowaniu autonomii jednostek oraz prawach człowieka. To wymaga zarówno zmian instytucjonalnych i prawnych, jak i przemian kulturowych.

Podsumowanie

Feminizm analityczny jest stanowiskiem opartym na przekonaniu, że filozofia może być narzędziem zmiany i ulepszania rzeczywistości dzięki ideałom sprawiedliwości, równości i dobra (Langton, 2009a, s.231), przy jednoczesnym wykorzystaniu metod filozofii analitycznej: dążenia do klarownego definiowania pojęć, spójności logicznej, obiektywności i racjonalności (Cudd, 2006). Feminizm analityczny Nussbaum i Langton pozostaje wierny obu tradycjom: analitycznej i feministycznej, obie myślicielki kładą nacisk na krytyczne zrozumienie mechanizmów przyczyniających się do zaistnienia i utrwalania nierówności i przemocy (również symbolicznej) wobec kobiet. Nussbaum uwzględnia złożoność różnorodnych czynników społecznych w budowaniu struktur władzy, proponując wizję społeczeństwa opartego na sprawiedliwości, bez nierówności ze względu na płeć. Langton bardziej skupia się na analizie dyskursu i mechanizmów językowo-poznawczych. Jednak obie filozofki pokazują, że filozofia i myśl feministyczna mogą na siebie oddziaływać w pozytywny sposób i czerpać z siebie wzajemnie (Langton, 2009a, s. 253).

Bibliografia

- Cudd, A.E. (2006). Analytic Feminism. W: D.M. Borchert (red.), *The Encyclopedia of Philosophy. Supplement*. T. 1 (s. 157–159). New York: Macmillan.
- Derra, A. (2013). *Kobiety (w) nauce. Problem płci we współczesnej filozofii nauki i w praktyce badawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Fredrickson, B.L., Roberts, T-A. (1997). Objectification Theory. Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21: 173–206.

- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice. Power & the Ethics of Knowing*. New York: Oxford University Press.
- Fricker, M., Hornsby, J. (red.) (2000). *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garry, A. (2022). Analytic Feminism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Pobrano z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/femapproach-analytic>.
- Gervais, S.J. (red.) (2013). *Objectification and (De)Humanization. 60th Nebraska Symposium on Motivation*. New York: Springer.
- Gervais, S.J., Bernard, P., Klein, O., Allen, J. (2013). Toward a Unified Theory of Objectification and Dehumanization. W: S.J. Gervais (red.), *Objectification and (De)Humanization. 60th Nebraska Symposium on Motivation* (s. 1–23). New York: Springer.
- Głąb, A. (2010). *Rozum w świecie praktyki*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Jütten, T. (2016). Sexual Objectification. *Ethics*, 127 (1): 27–49.
- Kant, I. (2001). *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Tłum. M. Wartenberg. Kęty: Antyk.
- Langton, R. (1993). Speech Acts and Unspeakable Acts. *Philosophy and Public Affairs*, 22 (4), 293–330.
- Langton, R. (1998). *Kantian Humility: Our Ignorance of Things in Themselves Oxford*. Oxford: Oxford University Press.
- Langton, R. (2000). Feminism in Epistemology: Exclusion and Objectification. W: M. Fricker, J. Hornsby (red.), *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy* (s. 127–145). Cambridge: Cambridge University Press.
- Langton, R. (2009a) „Feminism in Philosophy”, w: F. Jackson, M. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, s. 231–257.
- Langton, R. (2009b). *Sexual Solipsism: Philosophical Essays on Pornography and Objectification*. Oxford: Oxford University Press.
- Langton, R. (2010). Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing by Miranda Fricker. *Hypatia*, 25 (2): 459–464.
- Langton, R. (2015). Seksualny solipsyzm. Tłum. M. Musiał. *Analiza i Egzystencja*, 30, 5–59.

- Langton, R. (2018a). Blocking as Counter-Speech. W: D. Fogal (red.), *New Work on Speech Acts*. Oxford Scholarship Online. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198738831.003.0006>.
- Langton, R. (2018b) The Authority of Hate Speech. W: J. Gardner, L. Green, B. Leiter (red.), *Oxford Studies in Philosophy of Law*. T. 3 (s. 123–152) Oxford: Oxford University Press.
- Langton, R., West, C. (1999). Scorekeeping in a Pornographic Language Game. *Australasian Journal of Philosophy*, 77 (3): 303–319.
- MacKinnon, C. (1989). *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McGowan, M.K. (2018). On Locker Room Talk and Linguistic Oppression. *Philosophical Topics*, 46 (2): 165–182.
- Majewska, E. (2014a). Feministyczna filozofia polityczna. W: *Encyklopedia gender. Pleć w kulturze* (s. 131–133). Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Majewska, E. (2014b). Podmiot. W: *Encyklopedia gender. Pleć w kulturze* (s. 388–392). Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Lisowska, U. (2018). *Wyobrażenia, sztuka, sprawiedliwość. Marthy Nussbaum koncepcja zdolności jako podstawa egalitarnego liberalizmu*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Musiał M. (2015). *Intymność i jej współczesne przemiany. Studium z filozofii kultury*. Kraków: Universitas.
- Nussbaum, M. (1995). Objectification. *Philosophy and Public Affairs*, 24 (4): 249–291.
- Nussbaum, M. (1999). *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, M. (2000). *Women and Human Development. The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. (2008). *W trosce o człowieczeństwo. Klasyczna obrona reformy kształcenia ogólnego*. Tłum. A. Męczkowska. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Nussbaum, M. (2016a). *Gniew i wybaczenie. Uraza, wielkoduszność, sprawiedliwość*. Tłum. J. Kolczyńska. Warszawa: Wydawnictwo Zielone Drzewo, Instytut Psychologii Zdrowia PTP.
- Nussbaum, M. (2016b). *Nie dla zysku. Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*. Tłum. Ł. Pawłowski. Warszawa: Fundacja Kultura Liberalna.

- Nussbaum, M. (2018). *Nowa nietolerancja religijna*. Tłum. S. Szymański. Warszawa: Fundacja Kultura Liberalna.
- Solnit, R. (2021). *Matka wszystkich pytań*. Tłum. B. Kopeć-Umiastowska. Kraków: Karakter.
- Stock, K. (2015). Sexual Objectification. *Analysis*, 75 (2): 191–195.
- Vogler, C. (1995). Philosophical Feminism, Feminist Philosophy. *Philosophical Topics*, 23 (2): 295–319.
- Witek, M. (2016). Akty mowy. W: J. Odrowąż-Sypniewska (red.), *Przewodnik po filozofii języka* (s. 367–412). Kraków: WAM.
- Ziemińska, R. (2020a). Epistemiczna niesprawiedliwość i chirurgia „normalizacyjna” u dzieci z cechami interplciowymi. *Filozofia w Praktyce*, 6: 1–4. Pobrano z: <http://filozofiawpraktyce.pl/epistemiczna-niesprawiedliwosc-i-chirurgia-normalizacyjna-u-dzieci-z-cechami-interplciowymi/>.
- Ziemińska, R. (2020b). The Epistemic Injustice Expressed in „Normalizing” Surgery on Children with Intersex Traits. *Diametros*, 17 (66): 52–65. DOI: <https://orcid.org/0000-0002-4403-0987>.

Nota o autorce

Katarzyna Ciarcińska – doktor nauk humanistycznych w dziedzinie filozofii. Absolwentka KU Leuven i Uniwersytetu Szczecińskiego. Jej główne zainteresowania badawcze dotyczą filozofii feministycznej, filozofii języka, epistemologii społecznej. Address for correspondence: Institute of Philosophy and Cognitive Science, University of Szczecin, ul. Krakowska 71–79, 71–017 Szczecin.

Cytowanie

Ciarcińska, K. (2024). Feminizm analityczny Marthy C. Nussbaum i Rae H. Langton. Pojęcie uprzedmiotowienia. *Analiza i Egzystencja*, 68 (4), 101–115. DOI: 10.18276/aie.2024.68-07.